

Andrzej Essen, Józef Łaptos (Krakov)

ФРАНЦУСКА И ПОЉСКА ПРЕМА ПОСТАНКУ МАЛЕ АНТАНТЕ

(љето — јесен 1920)

Генеза Мале антанте већ има велику историографију. У већини историјских радова посвећених средњоевропској проблематици преовладава мишљење да је главни узрок постанка нове политичке групације у Европи био страх држава-чланица од рестаурирања Хабсбурговаца у Мађарској и њиховог територијалног ревизионизма на штету сусједних држава¹. Има такође доста радова гдје се подвлачи прије свега антисовјетизам Мале антанте, њене везе са западноевропским империјализмом, који је тежио да се централна и југоисточна Европа „среди“ на тај начин да што боље служи интересима Париза, Лондона, односно Рима². У неким публикацијама интерпретирани су споразуми о пријатељству склопани у средњој Европи као тежња малих држава да очувају извјесну самосталност и независност у вођењу спољне политике³, други третирају ту везу као експо-

¹ Ову тезу заступају радови објављени прије II свјетског рата, као нпр.: R. Machray, *The Little Entente*, London 1929; A. Mousset, *La Petite Entente*, Paris 1923; F. Codresco: *La Petite Entente*, Paris 1930; такође и новије публикације, као што су нпр. E. Campus, *Mica Inteligere*, Bucuresti 1968; солидна изворна монографија: М. Ванку, *Мала Антанта*, Титово Ужице 1969; или рад А. Gaјанове: *CSR a stredoevropská politika velmoći*, Praha 1967.

² Нарочито у совјетској историографији, нпр.: А. А. Јаžkowa, *Malaja Antanta w ewropejskoј politike 1918—1925*, Moskwa 1974; В. А. Шишкин, *Чехословачко-советские отношения 1918—1925*, Москва 1974; В. Г. Трухановский, *История международных отношений и внешней политики СССР*, I, 1917—1939. г. Москва 1961; *Historia dyplomacji*, III 1914—1939, Warszawa 1973 (прев. са руск.); В. А. Шишкин, *Чехословачко-советские отношения 1918—1925*, Москва, 1962.

³ J. В. Duroselle (ед.), *Les frontières européennes de L'URSS 1917—1951*, Recueil d'études sous la direction... Paris 1957; J. Droz: *L'Europe Centrale*, Evolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“ (1848—1945), Paris 1960.

зитуру француске политике на Дунаву⁴. Већина аутора тражи почетак сарадње Чеха, Југословена и Румуна још у годинама I свјетског рата, а пун развитак сарадње на Мировној конференцији у Паризу и касније за вријеме оружане интервенције против Мађарске Совјетске Републике. Усваја се, наиме, датум 14. августа 1920. — склапање споразума о пријатељству између Чехословачке и Краљевине СХС — као логична посљедица ранијих пертрактација и незваничних контакта. Ипак се чини да ће нам концентрација пажње на догађаје око тога датума и на раздобље које је непосредно по њему наступило дозволити ново схватање генезе Мале антанте, а нарочито утицање узрока њене метаморфозе у првом раздобљу постојања. Биће овдје корисно ако се више узму у обзир и гласови штампе — дакле, до извјесне мјере и јавно мишљење — и да се то суочи с оцјенама дипломата земаља које су заинтересоване у обликовању карактера новог блока. Овдје се експонира улога Француске и Пољске и њихов став према догађајима у дунавском базену, нарочито контроверзан у свјетлу досадашње литературе, што се данас може лакше схватити, кад је дозвољен слободан приступ архивалијама француског министарства иностраних послова.

Политика Француске према централној и југоисточној Европи након завршетка рата била је далеко од јасности и одлучности. За француске политичаре и дипломате из *Quai d'Orsay* несатанак Аустро-Угарске из карте Европе и отпадање Русије као савезника створили су празнину, коју је било тешко испунити новом конструктивном политичком концепцијом. У Паризу је владало увјерење да треба држати или поново освојити позиције на истоку и југу Европе и имати могућност увида у политику новостворених држава. Али како направити од „балканизираних“ Европе фактор безбједности за Француску? Ту је одговор био тежи⁵. Између многих концепција које је истицала француска дипломатија, јавила се више пута мисао о савезу Француске с Пољском, Чехословачком и Румунијом⁶. Можда још више је било наде за успостављање савеза између тих држава под курателом Антанте или само Француске. На почетку 1919. године директор Политичког департмана на *Quai d'Orsay* J. Laroche савјетовао је пољском представнику у Паризу Е. Ро-

⁴ Нарочито британских аутора, нпр.: E. H. Carr, *International Relations Between the World Wars 1919—1939*, London 1961; M. R. D. Foot, *British Foreign Policy Since 1898*, London 1956; W. N. Medlicott, *British Foreign Policy Since Versailles 1919—1939*, London 1968;

⁵ Више о томе: J. B. Duroselle, *Historie diplomatique de 1919 a nos jours* (Études politiques et sociales, 7), VI изд., Paris 1974; M. Baumont, *La faillite de la paix (1918—1939)*, I, De Rethondes a Stresa (1918—1935), Paris 1960, поглавље IV и V.

⁶ Bibliothèque de la Documentation Internationale Contemporaine — Nanterre (dalje: BDIC) Dossier Klotz — 14, Une methode d'action en Pologne, Memorial MIP из 20. XII. 1918.

меру „што веће зближавање са Чехословачком и Краљевином СХС“⁷. Сличан савјет упућен је представницима других сукцесионих држава у Паризу. Један од меморијала француског министарства иностраних послова од априла савјетовао је да се наведеним државама прикључи Грчка.⁸ Истовремено, актуелна за вријеме мировне конференције страховања пред тежњом смањене Аустрије према аншлусу навела су француске политичаре да почну са тражењем могућности да реституирају економске везе између територија које су некад улазиле у састав аустро-угарске монархије. Тежње француске дипломатије у том правцу ојачале су након стављања на снагу версајског уговора.⁹

До краја 1919. године рачунало се још на англосаске декларације, чак до момента кад је Сенат Сједињених Америчких Држава одбацио версајски уговор. Наде на пад власти совјета у Русији и на препород савезничке „демократске Русије“ такође се нијесу обистиниле. У таквој ситуацији проблем савеза држава на истоку Европе разматран је у Quai d'Orsay више на идеолошкој подлози у вези с овом — како је то назвао L. Barthou — „политиком метафора“, односно стварања „таме“, „баријере од бодљикаве жице“, или најзад „санитарног кордона“ наоколо Совјетске Русије.¹⁰

У категоријама безбједности почела се разматрати улога малих и средњих држава централно-источне Европе тек између година 1919/1920, а такође је предузета дипломатска акција ради повезивања новостворених држава по економској линији. Овај пројекат, познат под називом дунавске конфедерације, заснивао се на елиминисању привредног утицаја Њемачке у дунавском базену, путем стварања блока држава привредно повезаних и отпорних на утицаје Берлина, без обзира на то да ли су припадале побједничким или побијеђеним државама. Ово је творевина француских привредних експерта која није била до краја прецизирана, поред тога што је значајан број политичара у Quai d'Orsay разумео потребу побољшања привредне ситуације Аустрије ради избјегавања аншлуса. Изградња економских веза Бе-

⁷ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Serie Europe 1919—1929 (даље АМАЕ), Pologne, 70, 1. 103 (без датума — јануар 1919), биљешка с разговора J. Laroche'a s E. Romerom.

⁸ АМАЕ, Pologne 69, 1. 79, докуменат од 10. IV 1919.

⁹ W. Balcerak, *Pakty regionalne w Europie Środkowej (1918—1939)*, „Sprawy Międzynarodowe“, P. XXV, св. 1, с. 70; Пројекти дунавске федерације односно конфедерације рођени су у аустријским политичким круговима средином 1919. године. Заинтересовали су Велику Британију и Француску. Енглези су брзо изгубили интересовање за те концепције: ипак, неколико мјесеци такмичили су се на том терену с утицајима Француске. Види такође: F. Codresco, op. cit., s. 139—142.

¹⁰ Journal Officiel de la République Française Débats parlementaires, session du 27 mars 1920.

ча са сукцесионим државама изгледала је најједноставније рјешење.¹¹

Имајући већ добро укоријењене утицаје у Пољској и Чехословачкој — политичке и привредне — француска дипломатија је тежила да привредно потчини Мађарску, тјерајући оданде утицаје британског капитала. Наступајући у улози браниоца политичких интереса Будимпеште, очекивало се у Паризу да се постигну извјесне економске користи, а постојала је и нада да се на политичкој платформи дисконтирају ознаке „захвалности“ мађарског народа. Изгледало је да није велик ризик вођења такве политике, поготово што се претјерано вјеровало у властити утицај у државама које имају границе с Мађарском¹². Послије примања мађарских сондажа из децембра 1919. године, вођени су мјесец дана касније повјерљиви разговори с представником Будимпеште у Паризу¹³, које је специјално надгледао генерални секретар француског министарства иностраних послова Maurice Paleologue. Дискутоване су могућности извршења извјесних територијалних промјена у корист Мађарске у одлукама које ће се донијети на припреманом мировном уговору, за цијену политичког везивања Мађарске с Француском и за економске концесије за француски капитал¹⁴. При разматрању односа Будимпеште са сусједним државама, француски дипломати су савјетовали опрезност, показујући веће шансе за постизања кориснијих услова мира уз помоћ политичких метода него уз помоћ показивања снага. Француска је савјетовала Мађарима да добију пристанак Пољске за своје територијалне захтјеве, за повећање армије и добијање пристанка на наоружавање већ постојећих војних јединица. Француске сугестије су ишле даље, па се савјетовало Мађарима да почну у Варшави с акцијом

¹¹ F. Codresco, op. cit., s. 139—142; L. Buczma, *Z genezy Małej Ententy*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej“, VI 1970, s. 133.

¹² W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych w Europie Środkowo-wschodniej*, Warszawa 1974, s. 242—243.

¹³ 7. јануара 1920. године стигла је у Париз на позив Највишег савјета многобројна званична мађарска делегација, коју је предводило prof. A. Arponyi. Након упознавања услова већ припремљеног мировног уговора, већина мађарске делегације напустила је Париз. Остала је мања група политичара, састављена од следећих људи: Bethlen, E. Csáky, Lang, Wettstein, G. Csáky, Praznovszky. Баш они су били ангажовани у тајним преговорима с представницима француског Министарства иностраних послова. Од тога момента мађарска влада је водила до извјесне мјере двојне разговоре у питању мировног уговора: јавне с Највишим савјетом, а преко осталих политичара у Паризу, тајне разговоре с француском владом. Више о томе: Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference*, *The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, New York 1942, pogl. IV.

¹⁴ W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych...*, s. 243—244. Морућностима добијања утицаја у Мађарској интересовао се у то вријеме концерн Schneider-Creusot. Види: D. Nemes, *Vengrija v gody kontrrevoluciji 1919—1921*, Moskwa 1964 (превод с мађарског), s. 337—339.

ради потписивања политичког уговора с Пољском¹⁵. Вођени разговори изгледали су тако обећавајуће, да су од априла добили званичан карактер, наравно уз очување тајности. Тринаестог априла мађарска страна је предала у Паризу тајни меморандум, у којем су се налазили територијални постулати¹⁶, два дана касније акцептирани у Quai d'Orsay¹⁷. Сада су се пред Будимпештом отварале велике могућности за побољшавање мировних услова. Непријатељски одједи француске штампе и резервисани став Milleranda на засједањима Највишег савјета¹⁸ нијесу портеренима дуж мађарско-румунске и мађарско-чехословачке границе. метили оптимистичко расположење мађарских политичара. А ипак су могли да буду разлог за размишљање над ставовима политичких кругова Париза према намјерама Paleologuea¹⁹. Стога је са разумијевањем примљен у Будимпешти његов предлог од 5. маја о продужењу рока остварења у априлу предатих постулата, поред тога што су на почетку Французи убјеђивали о великим шансама њихове реализације прије потписивања мировног уговора од стране Мађарске. Ипак, већ следећег дана Millerand, као предсједник Савјета амбасадора, предао је мађарској страни тзв. Covering Letter, гдје су били коначно одређени услови мировног уговора. Овај докуменат је дозвољавао могућност промјена мађарских граница након потписивања мировног уговора, а одбацивао је ипак све постулате мађарске владе који су се односили на територијалне одлуке будућег уговора.²⁰ Covering Letter није ликвидирао могућности постизања од стране Мађарске кориснијих граничних рјешења, није утицао на ток тајних француско-мађарских разговора, који су вођени с ранијим интензитетом²¹. У јуну 1920. појавиле су се могућности за даље

¹⁵ F. Deák, op. cit., с. 256—262.

¹⁶ Мађари су захтијевали да им се остави: Јужна Словачка (с Братиславом, Житним острвом и Кошицама), југозападна Прикарпатска Украјина, округ с претежно мађарским становништвом уз линију горња Тиса—Зилах—Нагиварад—Арад и сјеверна Бачка. На осталим теренима источне Словачке, Прикарпатске Украјине, у Бургенланду и у сјевероисточном Банату тражени су плебисцити, а и стварање аутономних округа у Румунији на теренима настањеним Мађарима, Шеклерима и Сасима — према књизи: W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych...*, с. 244. — Горњи Мађарски услови били су тајно прихваћени од стране пољске владе, о чему је јавио посланик Пољске Републике у Мађарској Jan Sembek 20. марта 1920. године. Види: *Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary*, ed. F. Deák, D. Ujvary, I 1919—1920, Budapest 1939 (даље FRH), док. бр. 194.

¹⁷ F. Deák, op. cit., с. 266—268.

¹⁸ Millerand је био противник организовања плебисцита на спорним теренима дуж мађарско-румунске и мађарско-чехословачке границе.

¹⁹ W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych...*, с. 245—246.

²⁰ Tekst Covering Letter u: FRH, док. бр. 265.

²¹ W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych...*, с. 248—249. На њихов карактер није утицао факт потписивања мировног уговора у Тријанону од стране Мађарске 4. јуна 1920. год.

зближавање између Париза и Будимпеште, овај пут на анти-большевичком плану у вези са ширењем војних активности на пољско-совјетском фронту и повлачењем пољске војске из Кијева. Ангажовање Француске у те догађаје, пораз пољске војске и ненаклоњен став Чехословачке, Аустрије и Њемачке према Пољској отварали су испред мађарске дипломатије даље могућности. Најактуелније питање у ово вријеме било је предузимање покушаја политичког зближавања с Пољском, што је Париз предложио већ неколико мјесеци²².

Године 1920. пољска спољна политика концентрисала се око питања везаних за коначно одређивање државних граница. Дјелимично њихово одређивање на западном одсјеку у версајском уговору није завршило дискусију око њиховог трасирања, јер још нијесу били извршени плебисцити на Вармији и Мазурама и на Горњем Шљонску²³. Још није било ријешено питање припадања Вилна и Ђешинског Шљонска²⁴. Скроз отворено је било питање источних граница. Поред совјетских предлога за преговоре по том питању, Пољска је одабрала на прољеће 1920. ризикантно оружано рјешење и њена је армија након пролазних успјеха између маја и јуна била приморана на повлачење²⁵. У таквој ситуацији пољска дипломатија није могла посветити више пажње догађајима који су се одвијали на југу од Карпата, акс они нијесу дјеловали или би могли дјеловати у будућности на односе Пољске с њена два велика сусједа — Совјетском Русијом и Њемачком. У тешким данима рата веома је важно било

²² Након мартовског декларисања од стране Варшаве подршке мађарским територијалним тражењима *Paleologue* је више пута наговарао мађарске дипломате да истражују могућности зближавања с Пољском. Члан мађарске делегације у Паризу *Halmos* дискутовао је о тим проблемима с ондашњим пољским министром иностраних послова *S. Patekom* за вријеме састанка 2. или 3. маја у Паризу. Касније су вођене у Варшави даље консултације. — *W. Balcerak, Powstanie państw narodowych...*, с. 252.

²³ Плебисцит у Вармији и Мазурима био је у јулу 1920. год. и завршен је поразом пољске стране. Плебисцит на Горњем Шљонску је извршен у марту 1921. год. Спорно подручје је подијељено.

²⁴ На први поглед ситан проблем Ђешинског Шљонска веома је озбиљно оптерећивао пољско-чехословачке односе у међуратном раздобљу. Одлуку о подјели спорне територије донио је Савјет амбасадора од 28. јула 1920. год. Након те одлуке остали су у Чехословачкој терени на којима је било настањено 120 хиљада Пољака. Више о томе: *A. Szklarska-Lohmanowa, Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918—1925, Wrocław 1967*, с. 65—70; *K. Lewandowski, Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918—1939, (y) Przujaźnie i antagonizmy, Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918—1939, Wrocław 1977*, с. 230—231; *O. Kaňa, R. Pavelka, Těšínsko v polsko-československých vstazích 1918—1939, Ostrava 1970, passim.*

²⁵ Пољско-совјетски односи не могу се детаљније приказати у овом раду, јер би га то сувише проширило.

тражење антисовјетских савезника и противљење свим ремеће-ном из Француске)²⁶. У Варшави су се надали да ће у ратним активностима на страни Пољске наступити Румунија. Мислило се такође да ће у будућности повезати обе државе политички уговор ради одбране територија освојених на рачун Совјетске Русије²⁷.

Од сукцесионих држава једино је Мађарска у оно вријеме била наклоне Пољској, наравно имајући у виду своје користи, прије свега у доказивању Француској своје важности као саставног дијела „санитарног кордона“ Првог јуна у Будимпешти је сазвано савјетовање у присуству Horthya, на којем је одлучено да се подуму настојања у Варшави да се склопи с Пољском савезнички уговор, а уколико то буде могуће — такође с војном конвенцијом. Предвиђено је да уговор може бити упућен против Чехословачке или Совјетске Русије. Мађари су се надали да ће добити из Пољске помоћ у организовању и оружању своје армијама у регуларном приливу ратног материјала са Запада (углав-је, а такође и да се подупру њихови постулати према велесилама²⁸. Неколико дана касније, 6. јуна 1920. године, Horthy је упутио своје познато писмо Piłsudskom, гдје се налазио предлог оружане помоћи под условом да ће Пољска добити пристанак велесила на прелазак војних одреда преко територије других држава. Регент је подвлачио да је циљ двију држава постизање заједничке границе у Карпатима и молио је да се искористе пољски утицаји у Букурешту ради побољшања румунско-мађарских односа²⁹. Одговор Piłsudskoga од 10. јула изражавао је задовољство због тежње Мађарске да се поправе односи с Румунијом и са своје стране декларисао је тенденцију за зближавањем трију држава (Пољске, Мађарске и Румуније) на антибољшевичком плану. Piłsudski је заузео такође наклоњен став према мађарском предлогу пружања војне помоћи; ипак није реаговао на еугестију успостављања чврсте сарадње обију држава против Чехословачке, што је било видљиво у Horthyjevom писму³⁰. Од средине јуна вођени су такође паралелно разговори између вицеминистра за војна питања Kazimierza Sosnkowskog и мађарског посланика у Варшави I. Csekonicsa. У њима је дис-

²⁶ P. S. Wandycz, *France and her Eastern Allies 1919—1925, French-Czechoslovak—Polish Relations from the Paris Peace Conference to the Locarno*, Minneapolis 1962, s. 138—139; T. Komarnicki, *Piłsudski a polityka wielkich mocarstw zachodnich*, Londyn 1952, s. 40—46; J. Kukułka, *Francja a Polska po mocarstwy zachodnich*, Londyn 1952, s. 40—46; J. Kukułka, *Francja a Polska po traktacie wersalskim 1919—1922*, Warszawa 1970, s. 149—152.

²⁷ P. S. Wandycz, op. cit., c. 207; J. Kukułka, op. cit., c. 316—317.

²⁸ W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych...*, c. 252—254; M. Koźmiński, *O stosunkach politycznych polsko-węgierskich w okresie międzywojennym (1918—1939)*, (u)Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918—1939, Wrocław 1977, c. 276—278.

²⁹ Текст писма: FRH, док. бр. 321.

³⁰ Исто, док. бр. 440.

кутована могућност успостављања војне сарадње чак без Румуније³¹. Паралелно с погоршавањем ситуације пољске армије на фронту расле су шансе продубљивања пољско-мађарске сарадње. Двадесет другог јула 1920. године нови премијер мађарске Телеки, држећи програмски говор у Националној скупштини, декларисао је помоћ пољској армији у војном материјалу и у одредима коњице за вођење ратних активности у Украјини³². О могућностима коришћења тих одреда и испорука мађарског оружја и муниције пољској армији разговарао је детаљно Sapięha на састанку са Csekonicsem 31. јула 1920. године. Csekonicс је сугерисао искоришћавање жељезничких веза преко Словачке након заузимања важнијих станица од стране западних трупа — најбоље послатих из Француске³³. Реалне могућности употребе тих снага у Пољској нијесу биле велике, али већ само формулисање предлога од стране Будимпеште давало је мађарској страни знатне политичке користи³⁴. При крају јула Мађари нијесу сакривали да намјеравају добити пристанак велесила на повећавање бројног стања и наоружања своје армије. У интервјуу Praznovszkoga листу „Liberte“ нашле су се примједбе о невеликим одбрамбеним могућностима Мађарске, ако се одрже досадашње одлуке велесила односно њихове оружане снаге. Представник мађарске владе у Паризу је указао на неопходност повећавања бројног стања мађарске армије, јер ускоро може она одиграти велику улогу у кочењу совјетске офанзиве, и то не само на Пољску већ и на друге државе централне Европе. Praznovszko је такође споменуо о прекомјерном ситњењу Мађарске од стране велесила, сугеришући на тај начин да је садашњи моменат најбољи за смањивање тог раситњавања³⁵.

Мађарски услови ипак нијесу били повољни за усвајање од стране велесила — чак ни за Француску, која је неколико мјесеци прије давала обећања по том питању. Поред тога, тежња Мађарске да се доведу у питање почетне одлуке велесила односно будућног граница и настојања да се Пољска придобије за идеју политичког савеза с Будимпештом пробудиле су осјетљивост Прага, гдје су потпуно негативно оцјењивали мађарску

³¹ W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych...*, s. 253.

³² E. Kovács, *Stosunki węgiersko-polskie w latach 1919—1921*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy środkowej“ III 1967, s. 168—169. — Мађарска 1920. године није располагала многобројним одредима коњице (око 30 хиљада) који би могли на видан начин утицати на пољско-совјетском фронту. Ипак се обавезала прилично брзо да организује такве одреде. Француска је 4. августа 1920. год. пристала на учешће Мађара у рату под условом сличног пристанка Чехословачке и Румуније на прелазак мађарских трупа. Више о томе: J. Kukučka, *op. cit.*, s. 316—317.

³³ FRH, док. бр. 526, 538.

³⁴ E. Kovács, *op. cit.*, s. 173.

³⁵ *Ibidem*, s. 172; више о интервјуу Praznovszkoga у „Czasu“ бр. 176, од 28. јула 1920. год.

акцију. Бенеш је почео контраакцију информисањем пољске владе да ЧСР неће пропустити преко своје територије транспортне муниције и ратног материјала, а да се и не говори о мађарским трупама. Четвртог августа Бенеш је објавио неутралност Чехословачке према пољско-совјетском рату, а пет дана касније чехословачки Министарски савјет је потврдио његову декларацију³⁶. Ове одлуке продубиле су међународну изолацију Пољске, али су прије свега служиле пресијецању свих мађарских тежњи у погледу искоришћавања политичке ситуације у централној и источној Европи. Даља активност Бенеша, а нарочито договор с Југославијом потписан 14. августа 1920. године, представљала је континуитет антимађарске акције чехословачког министра иностраних послова³⁷.

Вијест о потписивању чехословачко-југословенског уговора изазвала је велик утисак у владиним круговима и јавности у цијелој Европи. Морамо се сјетити да је цијела пажња јавности била окренута на пољско-совјетски фронт, који је помјерајући се према западу и приближавајући се Варшави, показивао могућност пораза Пољске, што би значило угрожавање европског реда одређеног версајским договором. Оваква перспектива стварала је атмосферу немира у Француској и буржоаским срединама у цијелој Европи. Пораз Пољске означавао би истовремено фијаско источне политике Париза и пад престижа Француске као побједничке велесиле. Француска влада се у то вријеме налазила под притиском властитог јавног мишљења, које је критиковало за неефикасност дотадашње спољне политике, а која је довела до „остављања Француске као јединог витеза на континенту“³⁸. Признавање од стране Француске Врангелове владе, велика наклоност према Пољској, пертрактације с Великом Британијом у *Nythe* служиле су *Millerandu* пред јавношћу као манифестација изразито антисовјетске политике. У тој ситуацији настојања Бенеша на међународном форуму изазвала су најгори утисак, како у владиним круговима тако и у цијелом јавном мишљењу. Према општем мишљењу, већ проглашење неутралности 4. августа од стране Чехословачке, што значи у моменту кад је Пољска добила примарни пристанак на прелазак на фронт помоћних мађарских одреда, погађало је истовремено Француску као и Пољску и схваћено је као подржавање Совјетске Русије. Из истих разлога уговор ЧСР — Краљевине СХС (у даљем тексту: СХС) и пертрактације у Румунији третирану су

³⁶ A. Gajanova. op. cit., 72—73; *O českoslowenské zahraniční politice 1918—1939*, Sborník statí (ред. V. Sojak), Praha 1956, с. 79—80; E. Kovács, op. cit., с. 172—173.

³⁷ *O československé zahraniční . . .*, с. 80; P. S. Wandycz, op. cit., 193—194.

³⁸ „L'Oeuvre“ 12. VIII 1920.

у Паризу: Мала антанта је упућена против источне политике Француске³⁹.

Баш таква интерпретација наметала се у првом реду и тако су то схватили не само француска штампа него и дневници бивших централних држава. „Neue Freie Presse“ од 19. августа подвлачила је да су се путовања Бенеша у Београд и Букурешт и консултовања с канцеларом Аустријске Републике у Прагу односила у првом реду на одржавање неутралитета у пољско-совјетском конфликту. Чак и мађарско јавно мишљење окупирано циљевима Мале антанте у првом раздобљу разговора видјело је прије свега факат да Чехословачка неће да се ангажује у борбу са болшевизмом и жели да утиче у том правцу на своје евентуалне савезнике⁴⁰. Баш из тог разлога прве вијести објављене на ту тему у Будимпешти биле су обиљежене надом да ће Париз бити далеко од акцептирања Бенешове иницијативе⁴¹. Ускоро је тамо примијећена антимађарска оштрина нове групације у централној Европи, али је и даље због схватљивих разлога експонирано мишљење да се чехословачко-југословенски савез не слаже с линијом француске спољне политике⁴². На први поглед је неангажована њемачка штампа са сатисфакцијом забиљежила факат да се „Балкан одлучно противио непријатељу Русије — Француској“⁴³. У Берлину је примијећено прије свега друго лице Мале антанте и примијећено је да је њено оснивање: „Ослобађање од француске заштите“ — како је јављено у наслову чланка објављеног у „Vorwärtsu“⁴⁴.

Чешки потез морао је да буде прилично изненађење за француску владу. Страховања од мађарске опасности, што је било главно мотивисање оснивања Мале антанте, не би правдала у очима француских политичара тако брзо реаговање Бенеша⁴⁵.

³⁹ „L'Éclair“ 20. VIII 1920; „L'Action Française“ 4. IX 1920. — Најоштрији ваљда чланак против Мале антанте појавио се у „L'Action Française“ 16 VIII 1920. Његов аутор је био, наравно, Vanille. „У државама средње Европе примијећује се велика покретљивост. Између Прага, Београда, Беча и других градова путује се тамо и натраг. Чехословачка Република налази се у првом реду тих компликованих интрига. Мале државе су осуђене на интриге. Чим се појави нека опасност, њихови шефови траже увјеравања и гаранције. Гледајте како чехословачки штакор галопира у свим правцима, да се не замјери ни Њемцима ни Русији. Неутралитет му већ није довољан. (...) Тако настаје лига ради изолације Пољске. Да ли само Пољске? Мислимо такође и на себе“. Види такође: F. Boros, *O protičeskoslovenských revizionistických plánech hortovske reakce 1919—1920*, „Československý časopis Historický“, XV 1967, sv. 3; R. Kovaček, *K politickému profilu Malé Dohody*, „Mezinárodní vztahy“ 1968, sv. 1.

⁴⁰ „Az Ujság“ 10. VIII 1920; „Uz Nemzedek“ 16. VIII. 1920.

⁴¹ „Budapesti Hirlap“ 19. VIII 1920.

⁴² „Az Ujság“ 3. IX 1920.

⁴³ „Berliner Tageblatt“ 3. IX 1920.

⁴⁴ Од 18. VIII 1920.

⁴⁵ AMAE, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1.5—6, биљешка са разговора M. Paleologuea с послаником ЧСР у Паризу Osuským; F. Boros, op. cit., c. 349.

Вијести из Београда о уговору ЧСР — СХС озбиљно су забринуле француско јавно мишљење, које је дотад било убијеђено да ће баш Чехословачка с Пољском и Румунијом бити темељ „санитарног кордона“ око Совјетске Русије, о чему је већ годину дана говорила владина штампа⁴⁶. Претјерани гласови мађарске штампе и њемачке прештамповани у француским новинама подржавали су јавно мишљење у убјеђењу да ситуација у централној Европи захтијева одлучну интервенцију Француске. „L'Action Française“, чији је главни публицист J. Vaniville оптуживао француску владу због „илузорне досадашње игре с тридесет двије карте“⁴⁷, подсећала је на „права“ Алијаната према државама централно-источне Европе и писала о потреби непосредног интересовања тиме „да народи, којима су Алијанти помогли око конституирања не би се груписали против погрешних родстава“⁴⁸. На покушај ослобађања од француске „заштите“ упозоравала је такође бриановска „L'Eclair“ и помало левичарска „Démocratie Nouvelle“, савјетујући влади да припази француске интересе у том рејону Европе⁴⁹. Овај слојан став скоро цијеле француске штампе, у чијим коментарима можемо лако уочити империјалистичке акценте, постаје у потпуности разумљив у свјетлу расположења изазваног успјехом пољске контраофанзиве у рату са Совјетском Русијом средином августа 1920. У Паризу је владало мишљење о великој улози ген. М. Weyganda у тим ратним напорима и сматрало се да је варшавска битка „побједа француске стратегије“⁵⁰. Резултат битке не само што је дизао престиж Француске него јој је и давао могућност да „даје паметне савјете Пољској“, као што је писала „L'Europe Nouvelle“, и другим централно-источним државама Европе⁵¹.

Какво је било реагирање француске владе у овим данима? Несумњиво се може констатовати да је влада, слично као и јавност, видјела у иницијативи Бенеша оно што је, изгледа, и било главни циљ оснивања Мале антante: намјеру вођења самосталне политике срачунате на слабљење или узајамну ликвидацију утицаја велесила у овом дијелу Европе. Француска ипак није имала да предложи никакву изразиту алтернативу. Додуше, Berthelot, директор Политичког департмана Министарства иностраних послова, противио се континуирању акције ствара-

⁴⁶ „Le Temps“, 16. I 1919, 20. IV 1920. — Била је то такође главна теза меморијала Quai d'Orsay од 20. XII 1918, BDIC, Dossier Klotz 14.

⁴⁷ „Revue Hebdomadaire“ 25. IX 1920, J. Bainville, „La Petite Entente ou le jeu de 32 cartes“.

⁴⁸ „L'Action Française“ 28. VIII 1920.

⁴⁹ „L'Eclair“ 13. IX 1920; „Démocratie Nouvelle“ 8. IX. 1920.

⁵⁰ „Le Journal“ 24. VIII 1920.

⁵¹ Види: J. Łaptos, *Legenda generała Weyganda w świetle prasy francuskiej*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Peragogicznej“, Kraków, св. 52, 1974, с. 181—193.

ња дунавске конфедерације, за коју је био и даље генерални секретар француског Министарства иностраних послова М. Раеологе, али то није ипак значило да има да предложи друкчије рјешење⁵².

Дакле, прво реаговање са стране Француске — изразито у току догађаја идућих недјеља — била је жеља да се Бенешова активност укочи, затим преузимање над њим контроле, па тек онда избор одговарајуће линије поступања⁵³. Много тога указује да је неуспјех Бенешове мисије у Букурешту био проузрокован баш ставом Француске — посредно због тога што су Румуни били свјесни чињенице да је последице варшавске битке ојачао значај Француске у том рејону континента, а затим непосредно и због тога што је у исто вријеме када и шеф чехословачког Министарства иностраних послова боравио у Букурешту и Joffre. Нема, додуше, изразитих изворних материјала о мисији маршала Joffrea ни у француским ни у румунским архивима, али је симптоматичан став румунске штампе из тог времена, као и у погледу циља овог путовања у дипломатским рапортима трећих држава. Све румунске новине, без обзира на политички облик, објавиле су онда ентузијастичке, скоро суперентузијастичке чланке који су се односили на Француску. Гаранције о „недјељивој љубави“ и „вјечитој захвалности“, „искреном дивљењу и безграничној љубави“ према Француској и њеној армији⁵⁴, биле су средином августа декор свих уводних чланака. Исти тонови захвалности на драгоцјеној помоћи пружаној Румунији за вријеме рата и за вријеме Мировне конференције звучали су у јавним говорима румунских политичара. Неки румунски листови сматрали су — поводећи се за вијећу „L’Humanitea“ од 14. августа — да ће Французи организovati нову коалицију против Совјетске Русије, која би обухватила не само земље које су имале заједничку границу с Русијом него и Мађарску и Југославију⁵⁵. Блиска истини била је супозиција „Neue Freie Presse“ од 19. августа 1920. године, добро информисаног бечког дневног листа, који је видљиво колебање Румуније у приступању Малој антанги објашњавао притиском Joffrea према зближавању с Мађарском⁵⁶.

⁵² P. Renouvin; *Aux origines de la Petite Entente*. Les hesitations de la politique française dans l’été 1920. „Études Européennes. Melanges offerts à Victor Tapié“, Париз 1973, с. 497—498.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ E. Campus, op. cit., с. 46.

⁵⁵ „Universul“ 19. VIII 1920; „Izbanda“ 20. VIII. 1920; „Indepiarea“ 19. VIII 1920.

⁵⁶ „Luptatorul“ 22. VIII 1920; види: E. Campus, op. cit., с. 46—47. — Французи су истовремено вршили притисак на Будимпешту, подвлачећи велике могућности спречавање акције Бенеша у случају брзог отпочињања од стране Мађарске негоцијација с Румунијом и ликвидирања макар дијела спорних питања. FRH, док бр. 607, допис представника Мађарске у Паризу упућен министру иностраних послова Телекију од 25. VIII 1920.

Боравак француског маршала у Букурешту на сличан начин је интерпретирала и пољска штампа. Краковски конзервативни „Czas“ сумњао је да је разлог због којег је побједник у бици на Марни тамо отишао био одликовање два града Легијом части, како је то званично јављено. Мислило се да се ради о нечем знатно већем, наиме — о привођењу мађарско-румунском зближавању.⁵⁷ У августу и септембру 1920. године пољска штампа свих политичких праваца објавила је већи број чланака пуних непријатељства према јужном сусједу Пољске. Ово је био такође резултат расположења јавности након одлука Савјета амбасадора поводом подјеле Ђешинског Шљонска и због односа Прага према пољско-совјетском рату⁵⁸. Југословенско-чехословачки савез је такође изазвао нерасположење, процијенен је као континуитет чехословачке спољне политике која је хтјела да се Пољска одсијече од западноевропских савезника. „Czas“ је подвлачио да београдски уговор доноси једнострану корист Чехословачкој. Биљежи је са задовољством све гласине о противљењу Француске и о њеној тежњи румунско-мађарском помирењу. „Ако Француска пружи руку Мађарској, утолико јаче то може учинити Пољска“ — гласи закључак чланка од 28. августа⁵⁹. „Kurier Lwowski“ је упозоравао на чешку „подмуклост“, пишући: „од коалиције Чеси су добили све што су могли добити; данас окрећу се према болшевицима, да од њих затим измаме ходник према Русији на рачун Пољске у облику једног дијела Источне Галиције“⁶⁰. На сличан начин процијенили су Бенешову политику листови Народне демократије: „Gazeta Warszawska“, „Kurier Poznański“, односно „Gazeta Poranna“. У овим античехословачким иступима предњачили су ипак листови везани уз *Belweder*⁶¹, као што су били: „Kurier Poranny“, „Naród“, „Głos“. „Француска јавност, која је досад фаворизовала Чехе, прилично строго гледа на њихове намјере. Пребацује им кршење линије француске политике. Што се нас тиче, у најновијим намјерама Чеха имамо доказ да су наши одлучни непријатељи, да се не ради овдје само о Ђешинском Шљонску или о другом конкретном објекту, него о нечему што је неупоредиво важније. Њима се ради о томе да Пољска не постане јака и утицајна држава“⁶².

⁵⁷ „Czas“ бр. 205, 28. VIII 1920.

⁵⁸ J. Lewandowski, *Pierwsze próby integracji Europy środkowej po I wojnie światowej na tle rywalizacji polsko-czechosłowackiej*, „Studia z dziejów ZSRР i Europy środkowej“ II 1967, s. 154—155.

⁵⁹ „Czas“ чланек „Francja a Węgry“ бр. 205, 28. VIII 1920.

⁶⁰ „Kuriér Lwowski“, чланек „Czeskie niebezpieczeństwo. Po co p. Beneš jeździł do Belgradu?“ br. 208, 26. VIII 1920.

⁶¹ Шеф државе Józef Piłsudski имао је своју резиденцију у белведерској палати.

⁶² „Naród“ бр. 165, 17. IX 1920, јутарње издање.

Став пољске владе према београдском уговору био је негативан, јер је процијењен као докуменат непријатељски према Пољској. Сличну процјену добио би у Варшави сваки међународни докуменат који би јачао позицију Чехословачке на међународној ацени. За сада не подузимајући покушаје противљења посљедицама савеза ЧСР — СХС, у Варшави су посматрани кораци чехословачке дипломатије са задовољством, констатујући последице извјесног времена само дјелимичност Бенешових достигнућа. Највеће наде на неуспјех његових планова изазвали су у пољском Министарству иностраних послова вијести о неаклоности Француске. Пољски посланик у Прагу Erazm Piltz у извјештају од 30. августа јављао је да се политички блок грађен од стране чехословачке дипломатије политички не наслања на Француску, чак се и противи њеним централноевропским политичким концепцијама⁶³. Подвлачио је, даље, да Бенеш очекује помоћ Велике Британије у изградњи антимађарског споразума у централној Европи. Указивао је на могућност погоршавања италијанско-чехословачких односа, пошто Рим нерадо види јачање међународне позиције Југославије путем њеног учешћа у ширем антимађарском споразуму⁶⁴. Piltz је такође предао информацију о свом разговору вођеном 28. августа с француским послаником у Прагу Cougetem, у којем је овај упозоравао пољску страну пред безусловним прикључивањем Малој антанти с обзиром на повећавање тим путем међународне изолације Мађарске. Пољски посланик интерпретирао је те сугестије као потврду страховања француске стране пред могућом еманципацијом створене групације од француских утицаја уз коришћење разнимоилажења између Париза и Лондона⁶⁵. Сличне вијести добило је варшавско Министарство иностраних послова из Београда, одакле су пољски представници јављали да југословенске власти јако подвлаче дефанзивни карактер уговора са Чехословачком⁶⁶. Један дио југословенске штампе подсећао је да

⁶³ Archiwum Akt Nowych (даље ААН) Warszawa, Poselstwo Ateny syg. 42, 1. 103—106; Извод из политичког извјештаја Пољског посланства у Прагу упућен Министарству иностраних послова 30. VIII 1920.

⁶⁴ Више о југословенско-италијанским односима: Ф. Чулиновић, *Југославија између два рата*, Загреб 1961; Ј. Врчинац, *Спољна политика Југославије 1919—1941*, Из историје Југославије 1918—1945, Београд 1958. О југословенско-мађарским односима опширно говори: В. Винавер, *Југославија и Мађарска 1918—1933*, Београд 1971.

⁶⁵ ААН, Poselstwo Ateny syg. 42, 1. 103—106. Извод из политичког извјештаја Пољског посланства у Прагу упућен Министарству иностраних послова 30. VIII 1920; АМАЕ, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 45—46. Телеграм Cougeta упућен Министарству иностраних послова од 28. VIII 1920.

⁶⁶ ААН, Poselstwo Ateny syg. 42, 1. 96—102, Извод из политичког извјештаја Пољског посланства у Београду упућен Министарству иностраних послова 4. IX 1920.

државе показују велико интересовање за прецизно извршавање одлука версајског уговора, док прилично олако третирају уговоре потписане с другим државама. Баш Мађарска је третирана друкчије, поред тога што показује најмање добре воље при извршавању тријанонских одлука⁶⁷. Иначе, већ раније се Београду давало на знање да средњоевропске концепције француске дипломатије — нарочито пројекат дунавске конфедерације — нијесу биле радо гледане у Југославији. Гледало се у томе тежњу велесила за ограничавањем користи мањих држава добијених поводом распада Аустро-угарске монархије. О томе је отворено писала београдска „Политика“, нападајући једну од држава Антанте за притисак који није био у интересу СХС, Чехословачке и Румуније, и чији је циљ био препород Аустро-Угарске односно ревизија уговора потписаних у St. Germainu i Trianonu⁶⁸. Пољско посланство у Београду констатовало је да Југославија показује веома малу досљедност у одређивању линије своје политике према Пољској. У Београду је декларисана жеља за одржавањем добрих односа с Пољском, али ипак, према мишљењу Посланства, традиционални канони српске политике од прије I свјетског рата задржани су у београдском Министарству иностраних послова. Постоји мишљење да је Русија савезник и бранилац мањих словенских држава, да у вези с тим не треба да се слаби њен значај у источној Европи. За такво стање оптужена је чехословачка пропаганда у Југославији и дјелатност „бијеле“ руске емиграције у Краљевини СХС⁶⁹.

Имајући информације о неповољном односу Француске према Малој антанти, пољска дипломатија је развила одлучнију акцију у Букурешту ради слабљења противмађарске оштрице у погледу ствараног груписања држава. Ова настојања су наишла у Румунији на одговарајући пријем, јер је након ратног преокрета на пољско-совјетском фронту средином августа Пољска постала за Букурешт важан партнер за сарадњу у антисовјетској акцији⁷⁰. Истовремено, на почетку септембра, у пољском Министарству иностраних послова донесене су извјесне одлуке које су одређивале однос Пољске према Малој антанти. Одлучено је да се не тежи зближавању с тим блоком као цјелином, ако обим његове политичке дјелатности (ограничен дотад до одбране одлука тријанонског уговора) не буде проширен и ако не обухвати већи број држава непосредно заинтересованих за од-

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ „Политика“ 8. VIII 1920.

⁶⁹ AAN, Poselstwo Ateny syg. 42, 1. 96—102, Извод из политичког извјештаја Пољског посланства у Београду упућен Министарству иностраних послова 4. IX 1920.

⁷⁰ J. Kukułka, op. cit., с. 320—324; P. Wandycz, op. cit., с. 196—197; а такође: AAN, Archiwum Erazma Piltza syg. 103, 1, 1—10, писмо W. Günтера упућено E. Piltzu 31. VIII 1920.

брану мира у централној и источној Европи. Тактика ишчекивања даље развоја догађаја била је проузрокована мишљењем о још увијек постојећим могућностима изградње политичког блока састављеног од Пољске, Румуније и Мађарске. Шанс за постизање граничног компромиса између Мађарске и Румуније и даље су оцјењиване као реалне, нарочито кад се узимало у обзир француско посредовање⁷¹.

И стварно, након Joffreove посјете у мађарско-румунским односима дошло је до побољшања, и то несумњиво на иницијативу Букурешта. При крају августа Take Jonescu говорећи у Сенату декларисао је да је неопходно направити неколико уступака на рачун западног сусједа, па је чак споменуо предузимање корака према државама које имају заједничку границу с Мађарском ради њиховог придобијања за такву политику⁷². С друге стране, мађарски дневни лист „А Нар“ од 21. августа објавио је телеграфску вијест од Navasa о томе да се румунска влада обратила Француској с молбом да посредује у успостављању нормалних дипломатских односа с Будимпештом. Разговори на ову тему завршени су позитивно.⁷³ Услиједило је и оживљавање привредних односа између двије земље. У септембру су завршени разговори у вези с куповином (од стране Румуније) пољопривредних машина у Мађарској, након одбацивања понуда француских, њемачких и италијанских индустријалаца. Регулисан је и жељезнички саобраћај и са румунске стране декларисана жеља за побољшањем судбине мађарске мањине у Ердељу, што је одмах примијетила будимпештанска штампа⁷⁴. Вриједи споменути да француски посланик у Букурешту Daeschner не објашњава те промјене става Румуније; након тога што је забилижео Бенешовом и Joffreovom посјетом пријетње министра иностраних послова Румуније Take Jonescu на рачун Мађарске,⁷⁵ мјесец дана касније информисао је централу да исти „Jonescu — а иза њега цијела јавност, уопште не мисле на конфликт с Мађарском утолико више што не виде користи из тога, јер су убијеђени да ће Мађарска испунити одлуке мировних уговора“.⁷⁶ Изазивање промјене у односу Румуније према Мађар-

⁷¹ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, Т. III kwiecień 1920 — marzec 1921, Warszawa 1964, док. бр. 212. Инструкција Министарства иностраних послова намијењена пољским дипломатским представништвима од 10. IX 1920. и Bułhak, *Początki sojuszu polsko-rumuńskiego i przebieg rokowań o konwencję wojskową w latach 1919—1921*, „Dzieje Najnowsze“ V 1973, sv. 3, s. 36.

⁷² „Avantul“ 2. IX. 1920.

⁷³ V. Netea, *Budapesta*, Reprezentatele diplomatice ale României, vol. II, 1911—1939, București 1971, с. 163—166.

⁷⁴ „Pesti Hirlap“ 26. VIII 1920.

⁷⁵ АМАЕ, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 16, Daeschner, МИП извјештај бр. 75, од 9. VIII 1920.

⁷⁶ Ibidem, 1. 66—67; Daeschner МИП извјештај бр. 100 од 8. IX 1920.

ској било би резултат француског реаговања на факат постанка Мале антанте и могло би да испуни неколико политичких циљева блиског домета: (1) сугерисање европској јавности могућности укључивања Мађарске у нови блок могло би смирити гласине о егоистичкој политици Мале антанте — која се ограничавала једино на одбрану територија добијених на штету Мађарске; (2) поводом промјене односа Румуније према Мађарској могла би се родити сумња да ће нови блок попримити више антисовјетски и антиреволуционарни карактер, што би у контексту ондашњих гласова штампе могло означавати прилагођавање Мале антанте источној политици Француске; (3) пресија Француске извршена на државе Мале антанте давала је наду на прилагођавање дотадашње концепције дунавске конфедерације новој ситуацији.

Посљедњем питању треба посветити мало више пажње, јер се оно веже са раније приказаним тежњама пољске спољне политике према одређивању присне сарадње Пољске, Мађарске и Румуније. Несумњиво је да су оне биле анализирани у Quai d'Orsay као алтернативно рјешење према средњоевропским концепцијама Бенеша, иначе сигурно већ раније — у моменту презумања разговора с Мађарима — процијењене су шансе његовог остварења. Пољски посланик у Паризу М. Zamoyski у једном од својих извјештаја гарантовао је да се је пројекат зближавања ових трију држава на антибољшевичком темељу родио у Quai d'Orsay и да је имао пристанак М. Paleologuea, а био је „прилично без ентузијазма прихваћен од стране А. Milleranda“⁷⁷. До које мјере је попримио реалне облике тешко је данас констатовати. Несумњиво је да почетан пристанак Француске на пружање војне помоћи од стране Мађарске Пољској рођен је из истих планова, слично као и рачунање на Румунију као противсовјетски фактор — с обзиром на важан за њу проблем Бесарабије. Дали су ипак у моменту споменуте пресије на румунску политику ове рачунице биле и даље битне? Треба ипак у ово сумњати. Бећ задржавање мађарске помоћи на захтјев Чехословачке значило је да су гласине о предавању Мађарима Прикарпатске Украјине биле претјеране. Свједочи то и о томе да Paleologue — ако се усвоји верзија о томе да је водио личну политику у централној и источној Европи — није ишао у мађарском питању тако далеко како се то касније тврдило⁷⁸. У августу 1920. године, у моменту обликовања Мале антанте, страховања француске владе да ће ЧСР и СХС након ослобађања од француских утицаја пасти у неку зависност од Њемачке, била су јача него наде да Мађарска поред противсовјетског фактора може постати

⁷⁷ AAN, Ambasada Paryż syg. 11, 1. 130—131, Zamoyski МИП од 12. X 1920.

⁷⁸ Ibidem, 1. 132; Archiv Ministerstva Zahraničnĭh Veci (даље AMZV) Politické zpravu, бр. 223, Оускуј МИП од 23. IX 1920.

и противњемачки фактор и да ће моћи одлучивати о коначном прорачуну у избору политике према тим државама⁷⁹. Треба мислити да пројекат тространог споразума није наишао на већи ентузијазам код француских политичара и дипломата, с изузетком Високог комесара у Мађарској — Foucheta. Није он нашао мјесто у дипломатским извјештајима, или извршеним инструкцијама доступним у француским архивима.

Концепција пољско-мађарско-румунског савеза остала је ипак актуелна за пољску инострану политику. Штавише, у Варшави је у том питању направљена озбиљна грешка, јер су француски покушаји помирења Мађарске и Румуније интерпретирани као акција усмјерена у Малу антанту према Бенешовом пројекту. Међутим, француска дипломатија је до извјесне мјере потпомагала идеју широког савеза држава централне и југоисточне Европе, који не би био уперен искључиво против Мађарске али би послужио као преграда између Њемачке и Совјетске Русије⁸⁰. За Париз је било све очигледније да поред побољшања мађарско-румунских односа наде у пуно помирење обију држава нијесу велике. Компликованост ердељског проблема била је довољна да Румунија води активну антимађарску политику. Осим тога, поред неуспјеха Бенешове мисије у Букурешту и непотписивања савезничког уговора по узору на споразум ЧСР — СХС између три пријестонице владало је потпуно слагање односне неопходности пружања отпора мађарском ревизионизму⁸¹.

Однос Румуније према идеји зближавања с Мађарском у озбиљној мјери је утицао на велику политичку активност Take Joneskua, који се при крају августа 1920. године појавио с предлогом о проширивању Мале антанте. Према овом пројекту, требало је да она обухвати осим Румуније, Југославије и Чехословачке такође Пољску и Грчку, а њена задаћа би се заснивала на одржавању свих мировних уговора везаних за средњу Европу. Тако обликован блок држава имао би такође високо цијењењу и тражену од француске дипломатије противсовјетску оштрицу⁸². Концепција T. Jonescua била је такође срачуната на убјеђивање Француске у користи које одустајање од привилегија Мађарске може пружити. Румунски министар иностраних послова успио је брзо придобити за своју концепцију француског посланика у Букурешту — Daeschnera, а затим је преду-

⁷⁹ Пор. оцјену Zamoyskoga: AAN, Ambasada Pاریž syg. 11. 1. 132.

⁸⁰ FRH, Praznovszky из Париза МИП док. бр. 650, писмо од 13. IX 1920; J. Kukulka: op. cit., с. 323; P. Wandycz, op. cit., с. 202—203.

⁸¹ AMAE, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 34—35, телеграм Coquet МИП од 23. VIII 1920.

⁸² A. A. Jażkowa, op. cit., с. 136—138; E. Capmus, op. cit., с. 48—50; V. Netea, *Take Jonescu*, Bukarest 1977, с. 90—91.

зео кораке ради придобијања јавног мишљења. У многобројним интервјуима даваним најчитанијим француским дневницима у првој половини септембра, оградио се од политике Чехословачке, која је била сувише самостална за Quai d'Orsay. Мала антанта у румунском издању „под егидом Француске и Велике Британије била би вертикална баријера у Европи, која би штитила ред унутра и представљала барикаду за препад споља“⁸³. Ријеч баријера пријатно је звучала за француску буржоазију, која је заступала и даље концепцију формирања санитарног кордона око Совјетске Русије. За просјечног Француза — који је политику своје земље гледао кроз призму ефикасне одбране од Њемачке — такође су била јако прихватљива обећања Jonescu да ће нова коалиција бити противтежа Њемачкој и Совјетској Русији, ако би оне хтјеле створити заједнички блок уперен против версајског трактата⁸⁴. На Quai d'Orsay обавезан је ипак био и даље принцип спасавања концепције дунавске конфедерације, или — како се то разумјело — противтежње политичкој изолацији Мађарске у средњој Европи. На вијест о румунском пројекту, француско Министарство иностраних послова послало је у Атину и Варшаву и ради информисања осталим представништвима у средњој и југоисточној Европи инструкцију са објашњењем да „таква политика (ширења Мале антante на Пољску и Грчку — наш коментар А. Е. и Ј. Љ.) представља озбиљну сметњу, која се заснива на изолирању мађарске владе, која ће неминовно тражити потпору на њемачкој страни“⁸⁵. Даље се у инструкцији тврдило да је жеља министра иностраних послова била везивање Мађарске са Француском путем економског зближавања, које је Millerand увијек радо прихватао. Стављање Мађарске у зависност од Француске истовремено је представљало гаранцију безбједности за њихове сусједи у случају препорода мађарског територијалног ревизионизма. Због тога се у Quai d'Orsay сматрало да ће прикључивање Пољске и Грчке политичкој комбинацији, коју је пројектирао Take Jonesco, продубити подјелу средишње Европе на два логора и тиме увећати шансу конфликта⁸⁶. Између француских дипломатских представника у централној и југоисточној Европи горње тумачење политике Француске имало је само једног великог присталицу: М. Foucheta. Много мјесеци он је радио на смањивању антагонизма између Мађарске и њених сусједа и на убрзању увођења у прак-

⁸³ АМАЕ, Tchecoslovaquie 65, La petite Entente, 1. 66—67, Daeschner МИП, извјештај бр. 100 од 8. IX 1920.

⁸⁴ „Кад се овај савез од 86 милиона људи коначно обликује, нестаће опасности конфликта на истоку“ — закључивала је „L'Europe Nouvelle“ 12. IX 1920.

⁸⁵ АМАЕ, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1, 40—41, Инструкција МИП посланствима у Варшави и у Атини од 24. VIII 1920.

⁸⁶ Ibidem.

су концепције дунавске федерације⁸⁷. У својим извјештајима слатим у Министарство иностраних послова доказивао је Mille-gandou правилност одабране политике, која је „пуна опреза и мудрости због вриједног цивилизационог фактора и због природних богатстава Мађарске“⁸⁸. Други представници Француске у том рејону Европе настојали су ипак убиједити Централну у некорисне посљедице тврдоглавог држања такве концепције. Према њиховом мишљењу, прихватање Мађарске проузроковало би окретање против Француске јавног мишљења земља Мале антанте и погодновало би антифранцуској пропаганди. Нарочито некорисне ефекте могле су проузроковати гласине о прихватању од стране Будимпеште, која су се могла односити на одлуке договора у Трианону. У британској, чешкој и аустријској штампи, па чак и у „Le Matin“, штампани су на почетку септембра чланци о постојећем француско-мађарском споразуму потписаном у Góddölöu, који се односи на тај проблем⁸⁹. Осјећала се такође забринутост влада држава Мале антанте и Велике Британије, која се одлучила да у Quai d'Orsay наступи с нотом у којој је оптуживала Француску за започињање дискусије с Мађарском о проблему ревизије граница без консултовања Foreign Officea⁹⁰.

Француско јавно мишљење и дипломатски представници извлачили су из тих догађаја сличне закључке. J. Herbetте у „Le Tempsu“ од 3. септембра изражавао је убјеђење, изгледа не само своје већ и једног дијела политичара који су стајали иза овог дневника, у неопходност избора између несигурне конфедерације и изразито оцртаног политичког блока од око 80 милиона становништва⁹¹. Слично су реаговале скоро све центристичке и десничарске новине, подвлачећи прије свега неопходност преузимања контроле над стварном коалицијом, Француски посланик у Бечу Pontalis, слично као Coguet у Прагу и Panafieu у Варшави, позивао је да се распространи мишљење да Француска „гледа позитивно све уговоре склапане између дунавских др-

⁸⁷ J. Kukuľka, op. cit., с. 309, 317.

⁸⁸ AMAE, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 64—65 Fouchet МИП, извјештај бр. 182 од 6. IX 1920.

⁸⁹ „Neues Wiener Tageblatt“ од 28. IX 1920. давао је чак и ближе детаље. Овај уговор требало је да буде потписан 27. августа између Northuja i Fousheta и обухватао је обавезу Мађарске да спреми армију од 150 хиљада људи ради борбе са Совјетском Русијом. Француска је у замјену требало да да подршку мађарским територијалним захтјевима. У економском дијелу требало је да се нађу концесије француском капиталу од 50% учешћа у мађарским жељезницама. Остали дневници објављивали су различиту интерпретацију текста „трактата“.

⁹⁰ Текстови: Documents on British Foreign Policy (даље DBFP), вол. XII, док. бр. 344 прилог 1 и 2, Derby Leyguesu 25. IX 1920. и Leygues Derbyju од 28. IX 1920, с. 286—289.

⁹¹ Cit. K. Gajan, *La politique étrangere de la Tchecoslovaquie et les relations franco-tchecoslovaquie 1918—1924*, Études Européennes. Melanges offerts à Victor Tapié, Париз 1973, с. 483.

жава ради осигурања независности и прецизнијег извршавања одлука договора⁹².

Сви су ови фактори утицали на промјену става француске владе према Малој антанти, а нарочито према њеној новој концепцији коју је лансирао Take Jonescu. Наишла је она на одобравање са стране Milleranda и Giolitija на конференцији у Aix-les-Bains, на којој се просто већ савјетовало румунском министру иностраних послова да предузме кораке ради проширивања новог политичког блока прије свега на Пољску.⁹³ Објављена онда декларација проузроковала је — као што је с усхићењем писала румунска штампа — „рушење као кућице од карата онога што се говорило о мађарофилској политици Француске и Италије, гдје се узимало у обзир прије свега интересе великог капитала“⁹⁴. Промјена става Француске била је онда уочљива не само за румунско јавно мишљење. Бечка „Neue Freie Presse“ од 21. септембра 1920. године примјетила је такође зближавање политике Румуније и Француске, иако се није усудила предвидјети даљи развој ситуације. Размишљало се, дакле, на тему могућности ширења Мале антанте не само на државе које је предложио Jonescu већ и на Мађарску и Аустрију. „На тај начин“ — констатовао је дневник — „савез уперен против Мађарске постао би савез с њом. Ево чега Француска, вјерна својим антисовјетским и антипруским тенденцијама, тражи у својој источној политици“.

Цезура коју у ставу Француске према Малој антанти представља конференција у Aix-les-Bainsу заслужује нарочито подвлачење зато што у литератури о овом предмету доминира мишљење о присној вези између персоналних промјена у Quai d'Orsay с мијењањем политике Париза у средњој Европи⁹⁵. Разлог таквог става налази се у извјесној коинциденцији датума и у постојању архивских докумената који потврђују ту тезу. Већ два дана након тога што је ступио на дужност премијер Leagues и након тога кад је отишао Paleogue с дужности генералног секретара француског Министарства иностраних послова, његов замјеник Berthelot објашњавао је посланику ЧСР у Паризу Osuskom да је Paleologue имао своје мишљење о француској политици према Мађарској и гарантовао је да се никад с њима

⁹² АМАЕ, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 56, Pontalis МИП шифрирани телеграм од 4. IX 1920.

⁹³ AMZV, Politické zpravy 1920, бр. 233, Osuský МИП од 22. IX 1920; E. Campus, op. cit., с. 50; о корисном за Take Jonescu резултату разговора у Aix-les-Bainsу са забринутошћу је информисао Будимпешту Praznovszky из Париза, FRH, док. 650, 689.

⁹⁴ „Dacia“ 29. IX 1920.

⁹⁵ P. Renouvin, op. cit., с. 469; P. Rain, *L'Europe de Versailles*, Париз 1945, с. 292; L. Buczma, op. cit., с. 137.

није слагао Millerand⁹⁶. Тај начин објашњавања раздобља колебања француске политике био је дипломатски прикладан исто тако за нову владину екипу у Паризу као и за Чехословачку и Румунију, и понављан затим у многим јавним изјавама нашао је трајно мјесто у историографији. Извјестан утицај на то имао је и факат да се Француска није журила с изразитим информисањем својих партнера у источној Европи о напуштању привилеговања Мађарске, јер се на томе заснивала промјена француске политике.

Од конференције у Aix-les-Bainsу појачао се притисак Француске на Пољску и Чехословачку да престану са свађама и предузму кораке ради узајамног зближавања. Millerand и Gioliti савјетовали су Т. Jonescu да се потруди у својим настојањима да се постигне зближавање између Пољске и Чехословачке. Истовремено је делегат пољске владе у Лиги народа Ignacy Paderewski — присутан у Aix-les-Bainsу — за вријеме конференције — наишао на савјете француских политичара да се Пољска прикључи Малој антанти⁹⁷. Представник Пољске, дајући 15. и 16. септембра 1920. године интервју дописницима „Intransigeanta“ и „Petit Journala“, констатовао је да је заједно са садашњим председником ЧСР Т. G. Masarykom у Сједињеним Државама за вријеме I свјетског рата радио на сличном рјешењу, које би требало да донесе неопходну политичку консолидацију средње и југоисточне Европе⁹⁸. Међутим, у Варшави је, такође 16. септембра, пољски министар иностраних послова Е. Sapieha разговарао с дописником будимпештанског дневника „Az Est“ о великој симпатији пољског народа према Мађарској и изразио мишљење да је зближавање између ове двије државе потребно. Примијетио је, ипак, да Мађарска претходно мора доћи до споразума с Букурештом, јер је за Пољску сарадња с Румунијом веома битан фактор⁹⁹. Идентичне примједбе поновио је Sapieha на састанку с представницима штампе 1. октобра 1920. године. Овакве изјаве министра иностраних послова свједочиле су о непромјенљивој линији пољске политике према Малој антанти¹⁰⁰. Пољска дипломатија морала је ипак одредити свој став према француској медијацији у пољско-чехословачком неспоразуму. 1. октобра 1920. године Париз је послао варшавском Министарству иностраних послова ноту у којој је упућивао на факат да је

⁹⁶ AMZV, Politické zpravy 1920, бр. 230, Osuský МИП 25. IX 1920; F. Tommasini, *Odrodzenie Polski*, Варшава 1928, с. 240.

⁹⁷ J. Kukułka, *op. cit.*, с. 323.

⁹⁸ Анализа оба интервјуа и критички коментар у „Naródu“ бр. 163 од 15. IX 1920, поподневно издање.

⁹⁹ „Naród“, бр. 166 од 18. IX 1920, јутарње издање, такође у разговору с мађарским послаником Csekonicse 1. X 1920. Sapieha је истицао да је пољско-румунско-мађарски блок и даље један од главних циљева пољске спољне политике, FRH, док. бр. 689, csekonicis МИП од 2. X 1920.

¹⁰⁰ „Naród“, бр. 180, 2. X 1920, јутарње изд.

одустајање од полемика и активније прилажење побољшању узајамних односа у интересу Пољске и Чехословачке. Париз је указао и на могућност румунског посредовања при рјешавању конфликтних питања са Чехословачком¹⁰¹. Чини се да је баш ова нота француског Министарства иностраних послова показала пољским политичарима промјену намјера Quai d'Orsay у средњој Европи.

Знатан утицај на пољску спољну политику изазвале су информације које су притицале из Букурешта о само пролазном побољшању мађарско-румунских односа и о томе да је Т. Јонеску нерадо прихватао перспективу ближе сарадње с Будимпештом. Пољски представници у главном граду Румуније подвлачили су неопходност предузимања енергичних активности у циљу јачања политичке сарадње с Румунијом и брзог склапања уговора о савезништву и војне конвенције. Указивали су, такође, да се треба ограничити на билатерални споразум, јер су шансе за остварење ранијих планова минималне због дубоких противрјечности између Букурешта и Будимпеште¹⁰². Није ни чудо што је између септембра и октобра коригована у Варшави линија пољске политике према Малој антанти. Сматрало се, да концепција Take Jonecsua има за циљ у првом реду одржање мировног договора с Мађарском и Бугарском, дакле корист од ступања Пољске у тај блок је невелика, јер је то не обезбјеђује од стране Њемачке и Совјетске Русије. Sapiеha је сматрао да би учешће Пољске у Малој антанти било могуће и пожељно само онда када би се добила сигурност да ће Чехословачка водити консеквентно антињемачку политику. Предајући инструкцију посланику Zamoyском у Паризу, да Французима преда ове примједбе, пољски министар иностраних послова је сигурно имао на уму постизање и других користи. Указивао је, наиме, на дволичност политике Чехословачке и, у намјери да повећа неповјерење Париза према Прагу, желио је да одржи осјећања незадовољства према Чехословачкој која су владала у Quai d'Orsay. Стављен у ту инструкцију, услов ревизије територијалног рјешења на Тешинском Шљонску прије евентуалног приступања Пољске Малој антанти није свједочио о одржавању у пољском Министарству иностраних послова мишљење о постојању шанси за промјену одлуке Савјета амбасадора о том питању. Треба ипак претпоставити да је овај услов био више облик негативног одговора на сугестије француског Министарства иностраних послова, које су се налазиле у ноти од 1. октобра¹⁰³. Тражени су

¹⁰¹ J. Kukučka, op. cit., с. 325; A, Szklarska-Lohmanowa, op. cit., с. 71; P. Wandycz, op. cit., с. 203.

¹⁰² AAN, Ambasada Londyn syg. 81, 1. 13—18, Извод из извештаја пољског посланства у Букуресту II одјељењу Генералштаба од 19. IX 1920.

¹⁰³ AAN, Ambasada Paryż syg. 167, 1. 145—147; Инструкција МИП Пољском посланству у Паризу од 11. X 1920; ANAE, Tchecoslovaque, 65, La Petite Entente, 1. 119—120, Телеграм Panafieu у МИП од 4. X 1920.

такви аргументи према којима би приступање Пољске Малој антанти било немогуће по мишљењу француских политичара. Да ли се, онда, може изнијети сумња да је путем свог негативног става према Малој антанти Варшава демонстрирала своју приврженост идеји пољско-румунско-мађарског савеза? Треба сумњати у то, јер се у пољском Министарству иностраних послова знало о новој политици Француске и о сталним противрјечностима између Румуније и Мађарске. Ипак је дуже времена мађарска страна убјеђивана да се изградња пољско-румунско-мађарског блока још налази у сфери интересовања пољске дипломатије¹⁰⁴. Горње одлуке и обликовање новог курса пољске политике у средњој и југоисточној Европи биле су дјело особа везаних за начелника државе Józefa Piłsudskog. Некадашњи активисти КНП¹⁰⁵ и политичари везани за Народну демократију мало дружије су видјели мјесто Пољске у централној Европи, и били су свјесни евентуалних користи које би проистицале из побољшања пољско-чехословачких односа. Највећи симпатизер сарадње између Прага и Варшаве био је Erazm Piltz — пољски посланик у ЧСР¹⁰⁶. Он је тврдио да основни циљ политике новооснованих држава јесте стварање „зида сигурности пред Њемцима“¹⁰⁷ и учешће у безустовном гарантовању непромјенљивости мировних уговора. Пољско-чехословачки споразум треба да послужи као увод у предлагану политичку конфигурацију уз учешће Пољске, Чехословачке, Југославије, Румуније, Мађарске, Грчке и Бугарске. Piltz је био веома скептичан у односу на идеју сарадње или пољско-румунско-мађарског савеза. У писму упућеном Sapiehi још на почетку августа 1920. године указивао је на велике шансе споразума Мађарске с Румунијом и на јаку позицију Букурешта (према Пољској) који је сарађивао с Прагом и Београдом. Предлагао је зближавање Пољске са државама расположеним антимађарски, видећи наравно потешкоће у побољшавању пољско-чехословачких односа¹⁰⁸. Могућности форси-

¹⁰⁴ FRH, док. бр. 708, 765, 891. — Није искључено да је пољска дипломатија намјеровала да поново актуализира то питање већ након склапања с Румунијом политичког уговора и војне конвенције.

¹⁰⁵ KNP — Komitet Narodowy Polski, Национални комитет Пољске — организација створена 1917. год. у Лозани ради изградње пољске државе уз помоћ држава Антанте. Главни активисти: R. Dmowski, I. Paderewski, E. Piltz, M. Seyda. Расформиран 1919. год.

¹⁰⁶ Erazm Piltz је постао пољски посланик у фебруару 1920. Ипак посланством није лично управљао, поред тога што је боравио на терењу ЧСР у јесен 1920. год. На почетку октобра повучен је из Прага на положај директора Политичког департмана у МИП. 1. јула 1921. год. поновно је постао посланик у Прагу. Ову дужност је вршио до 15. децембра 1922. године. Види: Inwentarz akt Poselstwa polskiego w Pradze (1922) 1923—1939, обрад. D. Filarowa, Варшава 1974, с. 8—9.

¹⁰⁷ Cit.: J. Kukulka, op. cit., с. 322.

¹⁰⁸ Archiwum Polityczne Ignacego Paderewskiego, св. II 1919—1921, обрад. W. Stankiewicz, A. Piber, док. бр. 350, писмо E. Piltza E. Sapiehi писано прије 6. VIII 1920.

рања ове концепције нарасле су тек када је аутор преузео руководство Политичког департмана 10. октобра¹⁰⁹.

Преузимање од стране Take Jonescuа (из руку Бенеша) руковођења акцијом стварања политичког савеза у средњој и југоисточној Европи ослабило је међународну позицију Чехословачке. Недостатак акцептације Француске за политику ЧСР у августу 1920. године, нарочито према догађајима на пољско-совјетском фронту, довео је Праг у веома некорисну ситуацију. Осјетно се тамо примјећивало негодовање Француске, и због тога је прилично брзо подузета акција ликвидирања тог негодовања и поновног придобијања Париза. Радило се, иначе, не само о Француској већ и о мишљењу већине европских влада, које су биле убијеђене „да се Француска љути на политику Бенеша и да се може уочити изразито захлађење француско-чехословачких односа,¹¹⁰ У тој ситуацији Бенеш је био приморан да се јавно оглади од својих ранијих декларација у погледу циљева Мале антанте као савеза држава које би браниле мировне уговоре и које би водиле до извјесне мјере самосталну политику. Дакле, и поред свог дубоког убјеђења у правилност ових циљева, што је доказао у интервјуу за „Le Matin“, подвлачећи и то да су захваљујући постанку Мале антанте планови о дунавској федерацији постали нереални,¹¹¹ мало касније у свом наступу у парламенту трудио се да докаже да је реализовање двију концепција могуће координирати¹¹². Слично тврђење изражавао је Крамар у разговору с ген. Pelleo — шефом француске Војне мисије у ЧСР, додајући да баш побољшање румунско-мађарских односа свједочи о позитивном ставу држава Мале антанте према Мађарској¹¹³. Други начин задобијања повјерења Француске били су покушаји дискредитовања Т. Jonescuа од стране Прага у моменту када се иницијатива о организовању Мале антанте нашла у његовим рукама. Подсјећани су француски дипломати — уз гаранцију тајности — да су се француска дјеловања чији је циљ био савез с Пољском могла сматрати као тактички потез, јер су за вријеме пољско-совјетског рата сами Румуни у разговорима с представницима ЧСР настојали да се одржи неутралитет у односима двије државе са Совјетском Русијом. Румунима се радило, наиме, о постизању максималних користи без дубљег ангажовања¹¹⁴. До-

¹⁰⁹ J. Kukułka, op. cit., c. 322.

¹¹⁰ *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, св. III, док. бр. 212, с. 410; АМАЕ, Tchécoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 47—50, Pontalis МИП од 28. VIII 1920, Roux (амбасадор у Риму) МИП од 30. VIII 1920.

¹¹¹ „Le Matin“, 30. VIII 1920.

¹¹² „Gazette de Prague“, 4. IX 1920; Види такође: АМАЕ, Tchécoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 68—70, Coguet МИП од 8. IX 1920.

¹¹³ АМАЕ, Tchécoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 86, Pellé МИП приватно писмо писано 14. IX 1920.

¹¹⁴ Ibidem, 1. 88, Pellé МИП од 20. IX 1920.

кази своје лојалности, у чему се стално инсистирало у Прагу, предати су Француској и на економској бази. Наиме, у септембру 1920. године фирма Schneider-Creusot, која је дотад била заинтересована за индустрију и жељезнице у Мађарској, добила је већину акција у заводима Шкоде, а француске банке прошириле су свој утицај у чешкој текстилној и папирној индустрији¹¹⁵. Ово, вјероватно, јасно тумачи нагло преокретање у корист Мале антанте француске штампе која је стајала иза великог капитала.

Услјед све веће популарности концепције о Малој антанти уз учешће Пољске и Грчке у француском мишљењу и у владиним круговима, Бенеш се осјетио приморан — противно свом ранијем ставу — да гарантује француском посланику да узима у обзир прикључивање Пољске, ипак с извјесним опрезом због њене авантуристичке иностране политике¹¹⁶. Штавише, у разговору с ген. Pelleom средином септембра Бенеш је изјавио да је баш жеља ка придобијању Пољске за концепцију Мале антанте диктирала његову политику према Варшави у току пољско-совјетског рата. „Била је то неопходност (тако је тврдио), требало је изоловати Пољаке, убједити их и доказати им безнадежност ситуације, да се могу придобити. У другој ситуацији били би неносни.“¹¹⁷ Ове веома „дипломатске„ изјаве чехословачког министра иностраних послова требало би да убједе француску страну у његову сталну бригу — испољену у предузиманим политичким активностима — за интересе Француске у Европи и њен престиж као велесиле. Тешко је мислити да би ови примитивни докази могли некога убједити, али су Французи ипак успјели „прогутати„ их, утолико више што је Бенеш у ово вријеме подупирао акцију Т. Jonesca. За Француску, наиме, која је на своју сигурност гледала кроз призму недирања версајског трактата, чак и оно мало добре воље од стране Прага за споразум с Пољском било је драгоцјено. У Quai d'Orsay је расло убјеђење да те двије сусједне државе у интересу себе и Француске морају по сваку цијену водити пријатељску политику. Према напредовању акције формирања средњоевропске коалиције, за француску политику било је очигледно да пољско-чехословачки конфликт озбиљно отежава њено обликовање. Утолико су већи напори предузимани у Паризу ради ликвидирања неспоразума између Прага и Варшаве¹¹⁸. Октобар и новембар 1920. године требало је да буду одлучујуће раздобље за најранију етапу формирања Мале антанте. Да ли ће она остати само уска антимађарска групација? Да ли ће се промијенити у широк политички савез пет држава, наслоњен на Француску, који ће моћи у будућности да врши

¹¹⁵ P. Wandycz, op. cit., с. 199; J. Kakułka, op. cit., с. 321.

¹¹⁶ АМАЕ, Tchecoslovaquie 65, La petite Entente, 1.52—55, Coguet МИП од 31. VIII 1920.

¹¹⁷ Ibidem, 1. 88, Pellé МИП од 20. IX 1920.

¹¹⁸ P. Wandycz, op. cit., с. 206—207.

знатну улогу у међународној политици? Одговор на та питања требало је да пружи пут министра иностраних послова Таке Јонескуа, за вријеме којег је намјеравао придобити државнике у неколико европских главних градова за своје политичке концепције.

Посјеђујући у првим данима октобра Париз, Јонеску је добио потврду нове линије француске политике, а и подршку за своју иницијативу. Ово се, иначе, слагало с његовим ранијим предвиђањима. Ипак, већ у Лондону наишао је на знатан отпор британских политичара. У разговору с Lloyd Georgeom 20. октобра 1920. год. румунски министар иностраних послова је чуо негативну оцјену пољске иностране политике. Британски премијер је управо наговарао Јонескуа да не уводи Пољску у Малу антенту, јер ће, према његовом мишљењу, судбина цијеле групације зависити од „авантуристе Piłsudskog“. И стварно, Лондон се плашио пораста утицаја Француске у средњој и југоисточној Европи¹¹⁹. Не добивши подршку Велике Британије за своју иницијативу, при крају октобра 1920. год. Јонеску је стигао у Праг, гдје је након разговора с Масариком и Бенешом констатовао да су шансе за смањивање антипатија између ЧСР и Пољске мале. Чеси нијесу имали намјеру гарантовати источну границу Пољске, плашили су се евентуалних конфликта с Њемачком и Совјетском Русијом након уласка Пољске у Малу антенту, а у Прагу је владала озбиљна забринутост и због блиских контакта између Варшаве и Будимпеште. Осим тога, Бенеш је истицао да између два народа влада незадовољство због подјеле Чешинског Шљонска, а ово сувише јако дјелује на владе обје државе¹²⁰.

Последња етапа пута Таке Јонескуа била је Варшава. Приближавајућој су посјети претходили гласови штампе пуни комплимената румунском госту, али су и подсјећали на резервисан став Пољске према његовим широким политичким плановима у средњој Европи. „Narod“, дневник близак Белведеру, у опширном чланку под насловом „Приликом доласка госп. Таке Јонеску“, подвлачио је да је пољско-румунска сарадња у источној политици обје државе неопходна; међутим, сарадња с другим државама Мале антанте није атрактивна за пољску спољну политику. Југославија је мало заинтересована за сарадњу по антисовјетској линији, а Чехословачка води праву русофилску политику и изразито иде на штету пољских интереса у Источној Галици-

¹¹⁹ DBFP, VIII, док. бр. 92, биљешка из разговора Lloyd Georگا é Jonescu.

¹²⁰ AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Wydział Wschodni, syg. 5498, 1. 14—18, Извјештај Пољског посланства у Прагу упућен МИП 20. XI 1920; AMAE, Tchécoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 335—136, Coguet МИП с информацијом о боравку Т. Јонескуа у Прагу без датума (вјероватно 30. или 31. октобра).

ји¹²¹. „Czas“, се враћао према његовом мишљењу неправедном територијалном рјешењу проблема Чешинског Шљонска; подвлачио је, међутим, да „немамо никакву анимозију према Мађарима, а добијање заједничке макар и најмање границе с том државом је у интересу јачања наше државне самосталности (. . .), јако бисмо жељели, да ратне противурјечности које су настале између Мађарске и Румуније (. . .) буду што прије брисане“ У конклузији доказивала се неопходност склапања савеза с Румунијом, али не по антимађарској линији.¹²² Гласови штампе били су прилично адекватни ставу пољске владе према средњоевропским концепцијама Take Jonescuа. На два састанка кабинета, 28. и 29. октобра, посвећена питањима спољне политике, одлучено је да се Пољска не прикључује Малој антанти. Као главна сметња сматрало се стање пољско-чехословачких односа и различитост политичких интереса држава које су улазиле у састав Мале антанте. На састанку владе од 29. октобра министар Sapieha је добио пуномоћ да говори с румунским гостом о могућностима билатералног политичког пољско-румунског споразума, који би за обадва контрахента донио обезбјеђење источних граница.¹²³

За вријеме пољско-румунских разговора, вођених 1—3. новембра, Jonescu се није појавио са званичним позивом Пољској да се прикључи Малој антанти, а настојао је једино да се оријентише о стању разлика између Пољске и Чехословачке. Говорио је, такође, у прилог највећег политичког зближавања између Букурешта и Варшаве, излажући и спремност румунске стране за неке концесије економске и комуникационе природе. Узајамне гаранције источних граница обију држава сматрао је као преурањене¹²⁴, али могуће у најскорије вријеме након одговарајућег политичког споразума. Jonescu се веома скептично односио према могућностима побољшања пољско-чехословачких односа, а питање Чешинског Шљонска сматрао је као коначно ријешено. Као што знамо, ревизија одлуке Савјета амбасадора од 28. јула 1920. год. била је услов за евентуално учешће Пољске у Малој антанти. Безуспјешни су били такође покушаји Sapiehe да се Румунија наговори на ближе повезивање с балтичким државама¹²⁵. Дакле, резултати посјете румунског министра иностраних послова у Варшави били су скромни. Осим почетног усаглашавања питања почетка разговора између Пољске и Румуније по питању билатералне алијансе, није постигнут споразум односно

¹²¹ „Narod“, бр. 207 од 30. X 1920, поподневно издање.

¹²² „Czas“, бр. 260 од 1. XI 1920, чланак „Mała Entente“.

¹²³ J. Kukułka, op. cit., 441—442.

¹²⁴ Jonescu је чекао исход пољско-совјетских мировних разговора.

¹²⁵ AAN, Ambasada Paryż syg. 223, 1. 12—13, Писмо Пољског посланства у Паризу упућено charge d'affaires Poljskog poslanstva у Лондону с информацијом о боравку Jonescuа у Варшави од 9. XI 1920; AMAE, Tchecoslovaquie 65, La Petite Entente, 1. 137, Panafieu МИИП од 5. XI 1920.

ширих средњоевропских међународних проблема¹²⁶. Након напуштања Варшаве од стране румунскога госта, пољска штампа је била пуна разматрања на тему идућих пољско-румунских разговора. Штампа свих озбиљнијих политичких странака једногласно је величала владину политику усмјерену према Румунији, критикујући и даље средњоевропске планове Бенеша и однос Чехословачке према Пољској.

Разговори у Букурешту који су ускоро услиједили по питању пољско-румунског савеза успјешно су вођени. Обје су их стране ипак третирале различито. Jonescu је мислио да су они једино етапа у остварењу његове концепције, а у Варшави се покушавало да се они повежу са вођеним истовремено негоцијацијама с балтичким државама. Ипак, кроз неколико сљедећих мјесеци изградња ширег средњоевропског блока није се помакла с мјеста. Тек покушај рестаурирања монархије Хабсбурга у Мађарској 1921. довео је до стварања тространог савеза, блиског Бенешовим плановима од 1920. године. Но, то је тема за другу расправу.

Резимирајући дипломатска настојања у првом раздобљу грађења Мале антante треба констатовати да је најефикасније дјеловала чехословачка дипломатија. Бенеш је, приступајући изградњи политичког блока састављеног од ЧСР, Југославије и Румуније дјеловао усамљен и без акцептације Париза за своју активност. Поред тога што га је Француска зауставила, успјешно је блокирао конкуренцију од стране Т. Jonescuа, а с друге стране — успио је промијенити мишљење које је владало у *Quai d'Orsay* и добити пристанак Француске на опкољавање Мађарске групацијом савезних држава које би гарантовале у погледу граница *status quo*. Стрпљење Прага у очекивању промјене француске политике у централној и источној Европи донијело је 1921. године успјех Бенешовим намјерама. Фијаско концепције Take Jonescuа у озбиљној мјери је проузроковала пољска дипломатија својом антипатијом према прикључавању Малој антанти. Пољско Министарство иностраних послова успјело је за неколико мјесеци укочити мало процес изградње антимађарског савеза дунавских држава, а након потписивања у марту 1921. године савезничког пољско-румунског уговора у Варшави се констатовало да нема смисла даље уздржавати Румунији могућност успостав-

¹²⁶ AAN, *Ambasada Paryż*, syg. 223, 1. 12—13; AMAE, *Tchécoslovaquie* 65, *La Petite Entente*, 1. 139, *Panafieu* МИП од 8. XI 1920, с процјеном пољско-румунских преговора вођених у Варшави. За вријеме боравка у Варшави Т. Jonescu се састао с мађарским послаником Csekonicsem и током незваничног разговора истакао непромјенљив став Румуније према мађарским мировним обавезама, указујући истовремено на велике могућности економске сарадње обје државе. Споменуто је, такође, да пријазан тренд према Мађарској у француској спољној политици већ спада у прошлост. FRH, док. бр. 770, Csekonicis МИП од 3. XI 1920.

љања савеза са ЧСР и Југославијом. Иначе, ситуација у Мађарској и реаговање на њу Југославије, Чехословачке и Румуније нијесу дозвољавали вођење сличне политике. У Пољској је сазријевала онда друкчија концепција сређивања односа са Чехословачком, а тиме и с осталим државама Мале антанте.

Andrzej Essen, Józef Łaptos,

LA FRANCE ET LA POLOGNE FACE À LA CRÉATION DE LA
PETITE ENTENTE (L'ÉTÉ — L'AUTOMNE 1920).

Resumé

L'historiographie de la genèse de la Petite Entente est assez riche, mais beaucoup de problèmes provoquent toujours les polémiques et les divergences concernant le but, le rôle et l'attitude de ce nouveaux bloc envers les grandes puissances sont grandes.

Les auteurs de cet article proposent de jeter un peu de lumière dans ce domaine par l'analyse des nouveaux documents d'archives et référence à la presse de l'époque même de fondation de la Petite Entente, en suggérant que les circonstances actuelles et surtout la guerre polono-soviétique, avaient plus d'influence sur le statut du nouveau groupement d'états que tous les projets antérieurs.

Il paraît assez intéressant de comparer les divergences entre la Pologne et la France face à la Petite Entente ainsi que les différences entre les conceptions de Beneš et de Ionescu pour comprendre non seulement les facteurs jouant dans l'établissement des alliances entre les trois états, mais aussi pour dévoiler un peu le mécanisme de la politique orientale d'une grande puissance européenne de ce temps — de la France.